Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas 2003 m. spalio 18 d. Nr. 203 (37)

Saturday supplement October 18, 2003 No. 203 (37)

Dešimtmetis nuo prof. dr. V. Vardžio mirties

Prieš 10 metų (1993 spalio 19 d.) mirtis amžinybėn išsivedė prof. dr. Vytautą Stasį Vardį – žmogų, kuris buvo žinomas ne tik lietuviškoje išeivijoje, kaip plataus masto visuomenininkas, bet taip pat ir Amerikos bei Europos universitetuose, kaip politinių mokslų specialistas.

Prof. dr. Vytautas Vardys gimė 1924 m. rugsėjo 2 d. Beržoro kaime, Kretingos apskrityje. Baigęs Palangos gimnaziją, kurį laiką mokėsi Telšių ir Vilniaus seminarijose, vėliau, pasitraukęs į Vokietiją, Tuebingeno universitete studijavo teologiją ir filosofiją. Studijas tęsė Amerikoje Carrol kolegijoje, Montana valstijoje. Jas užbaigė Wisconsin universitete 1953 metais, gaudamas magistro, o 1958 metais – politinių mokslų daktaro laipsnį, ir tuoj buvo pakviestas ten pat profesoriauti. 1968 m. persikėlė į Norman, Oklahoma valstijoje, kur Oklahomos universitete dėstė politinius mokslus ir buvo politinių mokslų katedros bei sovietinių studijų programos vedėju. Jo specialybė buvo Sovietų Sąjungos politinė sistema ir apskritai Rytų Europos klausimai. Dažnai buvo kviečiamas kalbėti ir dėstyti kituose universitetuose Amerikoje bei Europoje. Amerikos Harvard bei Vokietijos Muencheno universitetuose jis buvo specialaus Rusijos studijų centro vadovas ir bendradarbis. Dažnai tekdavo konsultuoti įvairias JAV valdžios įstaigas, dalyvauti tarptautinėse konferencijose, kalbėti radijo bangomis ir televizijoje. Jo straipsniai politiniais klausimais buvo spausdinami amerikiečių, anglų, vokiečių ir kt. (net japonų) spaudoje, įvairiose studijose.

Prof. dr. Vytautas Vardys.

Lietuviškoje veikloje prof. Vardys buvo taip pat nepamainomai veiklus. Nuo pat jaunystės buvo ateitininkas, Vokietijoje – Moksleivių ateitininkų sąjungos pirmininkas, vienas Lietuvių studentų sąjungos Vokietijoje steigėjų, Amerikoje – Studentų ateitininkų s-gos pirm., Ateitininkų federacijos tarybos pirmininkas. Buvo ypač aktyvus Lietuvių fronto bičiulių sąjūdžio veikėjas, vienas Į Laisvę fondo kūrėjų ir jo tarybos pirmininkas. Su nepaprastai gerai paruoštomis paskaitomis dalyvaudavo LFB studijų savaitėse, Lietuvių Bendruomenės, ateitininkų suvažiavimuose bei konferencijose. 1987 m. dalyvavo Romoje įvykusiame Lietuvos 600 metų krikščionybės jubiliejaus kongrese, skaitė jame paskaitą ir turėjo progą pasikalbėti su popiežiumi. Lietuvai vėl atgavus nepriklausomybę, prof. V. Vardys su paskaitomis lankėsi Vilniaus universitete.

Aktyviai reiškėsi ir spaudoje. Įvairius prof. Vardžio straipsnius bei apžvalgas politinėmis, visuomeninėmis temomis dažnai buvo galima rasti lietuviškuose ar kitų kalbų laikraščiuose ir žurnaluose: *Drauge*, *Aiduose*, *Ateityje*, *Į laisvę*, *Lituanus*, *Slavic Review*, *the Baltic Review*, *Foreign Affairs*, *The Russian Review*, *International Review*, *International Review of Political Science* ir kt.

Prof. V. Vardžio parašytos ar suredaguotos knygos: *Lithuania under the Soviets: Portrait of a Nation (1965)*; *„Karl Marx: Scientist? Revolutionery? Humanist? (1971)*; *The Catholic Church Dissent and Nationality in Soviet Lithuania (1978)*; *The Baltic States in Peace and War (1978)*; *Regional Identity under Soviet Rule: the Case of the Baltic States (1990)*. Jau po jo mirties išleistos dar dvi knygos: *Krikščionybė Lietuvoje 1387–1987* ir *Lithuania: a Rabel Nation*.

Po daugelio metų tokio gausaus ir prasmingo darbo 1992 m. išėjęs į pensiją, prof. Vytautas Vardys, sunkios ligos pakirstas, 1993 m. spalio 19 d. mirė Norman mieste, Oklahoma. Ten buvo ir palaidotas. Liko žmona Nijolė, dukterys Elzytė, Ina, Rūta, ir sūnūs Vytautas ir Linas. Visiems, kuriems teko pažinti a.a. Vytautą, jo mirtis buvo didelis smūgis. Prisiminimai apie velionį dar tebėra gyvi ir ryškūs. Čia pateiksiu keletą ištraukų iš platesnių atsiliepimų, spausdintų po V. Vardžio mirties *Į laisvę* žurnale.

Adv. Jonas Kairevičius (Kaunas) rašė: „...profesorius būtų dabar labai reikalingas Lietuvai, kaip tokio lygio politinių mokslų specialistas ir sovietologas". Dr. K. Ambrozaitis: „...V. Vardys ieškojo sintezės tarp modernizmo ir mūsų tautinių bei krikščioniškų vertybių. Nešant pilnutinės demokratijos idėjas į Lietuvą, pirmiausia siūlė susirūpinti politikos kultūra..." Dr. A. Razma: „...Karo audros, gimtinės praradimas, finansiniai sunkumai nesustabdė V. Vardžio veržimosi į mokslo aukštumas..." Dr. P. Kisielius: „...Vytautas mėgdavo politines temas, tačiau jam ypač prie širdies buvo apskritai lietuviškoji veikla... Jo charakterį ženklino žemaitiškas ramumas, mąstymo gilumas, logiškumas..."

Walter Scheffer, Oklahoma universiteto profesorius emeritas rašė: „... Dr. V. Vardys buvo vienas tų asmenų, kuriais remiasi Amerika... jis buvo nepaprastų gabumų žmogus... bus ilgai prisimenamas ne tik kaip mokslininkas ir dėstytojas, bet ir kaip gili žmogiška asmenybė..." Nathalie Gagnere, prof. Vardžio studentė Oklahomos u-te, rašė: „...Labiausiai prisiminsiu dr. Vardį, kaip dėstytoją ir kaip žmogų su plačiu žinynu. Jis sugebėdavo gerai informuoti apie žaibiškai besikeičiančius įvykius Sovietų Sąjungoje..."

Prof. Vardžiui atminti ir jį pagerbti Oklahoma universiteto Politinių mokslų departamentas po jo mirties įsteigė net specialią premiją – žymenį, pavadintą prof. V. Vardžio vardu, kuris dabar kasmet skiriamas šio departamento doktorantams už išskirtinius mokslo darbus.

Juozas Baužys

Vytautas Vardys: Lietuvos politikams

Prof. dr. Vytautas Vardys (Stasys Žvirgždys), mirė prieš dešimtį metų, 1993.10.19 d., Norman. Šis žymus išeivijos politologas ypač paskutinį dešimtmetį būtų labai daug padėjęs aiškinti Lietuvoje pasirodžiusias politines problemas bei galimybes. Savo gilia, išsilavinta išmintimi būtų galėjęs dar daug kur patarti politinėje arenoje. Šiandieną jo labai pasigendame. Verta prisiminti jo kone testamentinį žodį Detroito LB konferencijoje (1993.06.20), pavadintą „Lietuvos politinė kultūra ir laiko reikalavimai".

Tada jis priminė, jog „kai kurie politinių mokslų analitikai sako, kad politinė kultūra – tai veiklos ir elgesio pobūdis. Ją galima nusakyti kaip būdą, kuriuo politikuojama, kaip valstybinių reikalų tvarkymo pobūdį... Tačiau vargas tai politinei sistemai, kurios nejungia pakankamai vieninga politinė kultūra (*Į Laisvę*, 1993, Nr. 1).

Jis tada pastebėjo, kad „Dabartinė Lietuvos politinė kultūra didele dalimi yra sovietų civilizacijos paveldas. Vakarų sociologai, nors ir neblogai pažinę sovietų politinę sistemą, niekada pakankamai neįvertino sovietinės socializacijos įtakos sovietiniam žmogui ir visuomenei".

Prof. Vardys atpažino kelis veiksnius, labiausiai paveikusius politinę kultūrą ir sąmonę. Tai teroru įvestas naujas socialinis sluoksniavimas, totalus pilietinės visuomenės sunaikinimas, komunistų partijos vienvaldystė, psichologinės korupcijos palaikymas KGB pagalba, kolektyvistinė ekonomika, ugdant privilegijas ir socialinį pavydą. Katalikų Bažnyčios įtakos sunaikinimas ir autoritetinės tradicijos suintensyvinimas.

Jis sakė, kad užtat mūsų tauta yra radikaliai pasikeitusi ir grįžimas į prieškarinį Lietuvos politinį galvojimą yra neįmanomas, nes lieka „sovietinis paveldas, kaip dominuojanti šiuolaikinės kultūros ir temos charakteristika". Pati politinė kultūra esanti „prieštaringa, komplikuota ir sluoksniuota".

Dėl to: „Politinė diferencija Lietuvoje nebėra tikra prasme pasaulėžiūrinė, paremta religiniais ar mesianiškos ideologijos principais, kaip tai buvo nepriklausomybės laikotarpiu. Ji yra paremta sovietinio galvojimo tradicijomis, iš vienos pusės, ir posovietinio jos atsisakymo bei revanšizmo iš kitos. Tai veda į grupinį konfliktą dėl valdžios vietų ir ekonominių privilegijų. Yra mūsų ir jūsų žmonės, bet ne tradicine pasaulėžiūrine prasme".

„Politinės kultūros normaliam išsivystymui kenkia ir iš praeities paveldėta tradicija, virtusi inercija, kad centrinė valdžia viską turi tvarkyti ir kad privatūs interesai neturi jokio pirmumo prieš valdiškąjį".

Pristatęs šitokias ir panašias kritiškas pastabas apie tuometinės politinės kultūros padėtį, prof. Vardys joje matė nemažai gerų atspalvių. Politikus „jungia tam tikro susiklausymo ir elgesio normos. Kovojančios grupės aiškiai pajuto gyvybinį interesą sudaryti demokratinį valstybinį rėmą politiniam procesui vykdyti".

„Lietuvos politinės grupės sutaria dviem svarbiais valstybinės filosofijos klausimais: dėl valdžios vaidmens ekonomikoje ir dėl Bažnyčios – valstybės, ar pasaulėžiūros ir valstybės santykių. Pirmuoju atveju, jos priklauso daugmaž socialistinei tradicijai. Tikrai kapitalistinei konservatorių partijai Lietuvoje ateitis dar tolima, o grynai socialdemokratinei partijai taip pat nenusimato ilgo gyvenimo. Antruoju atveju sutariama, koks yra visuomenėje religijos vaidmuo, koks jis mokykloje ir t.t. Atminkime, kad priešingumai ir konfrontacijos šiais klausimais trukdė bei stabdė Lietuvos vystymąsi tarpkariniu laikotarpiu. Tie skirtumai buvo panaudoti ir okupantų ir jų kolaborantų. Dabar to jau nėra, sutarimas pasiektas. Ko dar reikia politiniam procesui – tai nuostatų, kuriomis greičiau ir tiksliau būtų galima išvystyti produktyvumą ir asmenines ekonomines iniciatyvas, kartu garantuojant darbininkui ir kaimui socialinį pagalbos bei paramos tinklą. Čia bus politinės kovos laukas, kaip jis ir turi būti".

Politiniai normaliai besivystant, „būtina centrinių ir dešiniųjų politinių jėgų konsolidacija, kad tuo būdu galėtų išsivystyti tikri daugumos ir mažumos santykiai, kontroliuojami ne raštais, bet elgesio normomis, išmoktomis santykiavimo procese".

Nepaisant didžių pasikeitimų Lietuvoje per paskutinį dešimtmetį, galime tik stebėtis prof. Vardžio įžvalgumu, darant šituos teiginius 1993 metais.

Jonas Pabedinskas

Jonas Kuodis

(1903–1983)

2003 m. spalio 15 d. minime buvusio Vytauto Didžiojo universiteto profesoriaus, žymaus statybinių konstrukcijų specialisto, daktaro Jono Kuodžio 100–ąsias gimimo metines.

Jonas Kuodis gimė Panevėžio apskrities Krekenavos valsčiaus Rodų kaime, ūkininko šeimoje. 1923 m. baigė Panevėžio gimnaziją, o nuo 1924 iki 1932 metų, užsidirbdamas pragyvenimui, studijavo Lietuvos universitete. 1933 m. J. Kuodis, vadovaujant žymiam statybų konstruktoriui Pranciškui Markūnui, parengė diplominį darbą „Gelžbetonio tiltas per Nemuną Prienuose", ir sėkmingai jį apgynė.

Nuo 1933 m. sausio J. Kuodis tapo VDU asistentu, domėjosi gelžbetonio mokslo problemomis. Gabų dėstytoją VDU jau 1934 metais komandiravo stažuotei į Vienos aukštąją technikos mokyklą. Austrų mokslininkai tuo metu vykdė intensyvius gelžbetoninių konstrukcijų mokslinius tyrimus. Ten Kuodžio stažuotės vadovais paskyrė pasaulinio garso specialistus profesorius Rudolf Salinger ir F. Rinag.

J. Kuodžiui buvo sudarytos puikios sąlygos susipažinti su atliekamais bandymais, nebuvo sunku gauti naujausią literatūrą gelžbetonio klausimais, neturėjo jis ir finansinių problemų, nes VDU jį pasiuntė į Vieną su visa alga.

Dr. Kuodis buvo pirmasis lietuvis gelžbetonio disertacijos autorius. Jis buvo ir pirmasis Vytauto Didžiojo universiteto narys, apgynęs technikos daktaro disertaciją. Vienoje gautą technikos daktaro laipsnį turėjo pripažinti Lietuvoje. Tai ir padarė VDU Technikos fakulteto taryba, kai grįžęs į Kauną J. Kuodis vėl ėmė dirbti universitete.

Grįžęs iš Vienos, Jonas Kuodis dėstė universitete gelžbetonines konstrukcijas ir masyvinius tiltus, toliau tęsė betono ir gelžbetonio mokslinius tyrimus. 1938 m. dr. inž. Jonas Kuodis įteikė habilitacinį darbą „Gelžbetonio ir betono darbų kontrolė" ir tais pačiais metais jam buvo suteiktas docento mokslinis vardas.

J. Kuodis puikiai išlaikė ir disertantui nustatytus griežtus egzaminus. Vokiečių kalba parašytą disertaciją, pavadintą „Gelžbetoninė sija su aukštos kokybės plienu" („Hochwertinger Stahl im Eisenbetonbalken"), Jonas Kuodis apgynė 1936 m. liepos 11 d. Jam buvo suteiktas technikos daktaro laipsnis (Doktor der Technische Wissenschaften).

1940 m. Lietuvą inkorporavus į Sovietų Sąjungą, imtasi lietuvius perauklėti komunistine rusofiline dvasia. Universitete įvedė specialų sovietinės konstitucijos kursą, iš bibliotekų išėmė nepriimtinas režimui knygas, vyko suėmimai, saugumo teroras. Tai, kad dr. Kuodis buvo bendradarbiavęs *Židinyje*, nepriklausomybės meto pagrindiniame katalikų mėnesiniame žurnale, ėjusiame Kaune nuo 1924 iki 1940 m., galėjo būti pakankamu pagrindu paskelbti jį antisovietiniu elementu. Laimei, represijos pavyko išvengti. 1940–1944 m. Jonas Kuodis buvo universiteto Tiltų konstrukcijų katedros vedėju, 1941 m. jis buvo pakeltas į ekstraordinarinius profesorius.

Prof. Kuodis būsimiesiems statybos inžinieriams dėstė keletą disciplinų: masyvinius tiltus, gelžbetonines konstrukcijas, medines ir plienines konstrukcijas, medinius tiltus, plieninius tiltus. Vedė ir atitinkamų disciplinų kursinį projektavimą. Be to dėstė būsimiesiems hidrotechnikams tiltų discipliną, o technologams – plienines konstrukcijas.

1944 m. vokiečių okupacija baigėsi nauja Lietuvos nelaime. Karo frontui artėjant Lietuvos link, daugelis lietuvių išvyko į Vakarus. Po didelių išgyvenimų ir vargų, kuriuos patyrė Kuodžių šeima nuo 1946 m. vasario 16 d., užgrobtųjų valstybių emigrantams atidarius universitetą Miunchene (UNRRA), prof. dr. Kuodis ten dėstė gelžbetonį ir statybos statiką.

1947 m. Kuodis persikėlė į JAV, kur dirbo inžinieriaus projektuotojo darbą. Ten jis projektavo daugybę įvairių statybos objektų: rezervuarų laikančiąsias plienines konstrukcijas, garo ir hidroelektrinių statinių konstrukcijas, chemijos bendrovių pastatus, reaktorių gamyklos talpyklas ir kitas svarbias gelžbetonines konstrukcijas, vaikų ligoninės Bostone pastatus ir kt.

Net 6 metus prof. Kuodis su kitais specialistais projektavo 12–os agregatų hidroelektrinės užtvanką ir visus kitus statinius Rocky Ridge ant Kolumbijos upės Amerikos vakaruose.

27 metus Kuodis buvo „Stone and Webster" bendrovės inžinieriumi ir jo darbą firmos vadovybė aukštai vertino. Gaila, kad šio mokslininko ir inžinieriaus projektuotojo talentas negalėjo tinkamai padėti savajai tėvynei.

Gyvendamas ir dirbdamas JAV, dr. J. Kuodis dalyvavo ateitininkų veikloje, ypač jų vasaros stovyklose. Talkininkavo krikščionių demokratų partijai, buvo jos Bostono skyriaus valdybos nariu ir kurį laiką garbės teismo nariu. Mėgo keliauti, kartu su žmona Brone aplankė daugumą Europos valstybių, buvo nukeliavę į Peru ir Havajus.

Dr. Jonas Kuodis mirė 1983 m. kovo 17 d. šalia Bostono esančiame Dorchesteryje. Palaidotas Nekalto Prasidėjimo seserų vienuolyno kapinėse Putname.

Prof. dr. J. Kuodis buvo gelžbetonio konstrukcijų mokslinių tyrimų pradininkas Lietuvoje. Rengdamas disertacinį darbą Austrijoje, J. Kuodis turėjo galimybę išstudijuoti pasaulinį gelzbetonio mokslo ir praktikos patyrimą ir, grįžęs į savąjį kraštą, perteikti sukauptas žinias vietiniams specialistams bei dėstydamas studentams Vytauto Didžiojo universitete.

Prof. dr. J. Kuodis pasirodė kūrybišku mokslininku, gebėjusiu giliai analizuoti, logiškai mąstyti, pastebėti detales ir daryti apibendrinimus. Jo atlikti darbai skatino gelžbetoninių konstrukcijų tyrimus Lietuvoje. Kai kurie J. Kuodžio eksperimentinių tyrimų metodikos aspektai yra išlikę iki šiol.

Prof. dr. Algimantas Nakas, VGTU

Šio šeštadienio priedo puslapiuose:

Lietuvio vardu pavadinta universiteto premija. Pasižymėjęs mokslininkas. — 1 psl.

Jei darai, daryk gerai. — 2 psl.

Literatūros tyrinėtojai. JAV LB Kultūros tarybos premijų laureatai. — 3 psl.

Leidiniai. — 2 psl.

Šokinėjimas per tvorą...

Eglė Juodvalkė

Laikas pakalbėti apie pasikartojančią problemą tiek šiuolaikinėje Lietuvoje, tiek ankstesnėje išeivijoje. Vis atsiranda naujų leidinių, kurie vertinami, o tiksliau — liaupsinami — ne pagal jų tikrą vertę, ne dalykiškai, bet paviršutiniškai. O kad ši bėda ne nauja, parodys ir pavyzdžiai. Pradėkime nuo naujausio liapsuso, apie kurį skaitytojus informuoja atviro žodžio mėnraščio *Akiračiai,* rugsėjo mėnesio numeris. Skyriuje „Lietuva ir išeivija spaudos veidrodyje" kalbama apie šiemet išėjusį puošnų Maironio literatūros muziejaus direktorės Virginijos Paplauskienės parengtą veikalą *Išėję sugrįžti.* Tai — archyvinių dokumentų rinkinys apie išeivių literatūrą ir kultūrą. V. Paplauskienė, gavusi paramą šiam darbui iš Kultūros ministerijos, pusę metų praleido Amerikoje, gyvendama Jaunimo centro Čikagoje pašonėje ir lankydama dar gyvus išeivijos rašytojus bei jų archyvų saugotojas ar saugotojus, rinko medžiagą knygai ir Kauno Maironio muziejui. Visur buvo šiltai priimama ir apdovanojama archyvine medžiaga. Kaip pastebi *Akiračiai,* knygai išėjus, Lietuvos ir išeivijos spaudoje prapliupo spindinčios recenzijos, parašytos pačios parengėjos. Tik su knyga susipažinus ne eiliniams skaitytojams, o literatūrologams, kultūrinis savaitraštis *Literatūra ir menas* paskelbė porą reiklių recenzijų. Pasinaudodama Interneto paslaugomis, išsispausdinau birželio 6-tą ir 27-tą pasirodžiusias recenzijas. Leiskite supažindinti su jų ištraukomis. Pirmąją „Sutelkime klaidų banką" parašė literatūrologė Dalia Striogaitė: Ji pažymi:

— Jau ne sykį galvoju: kompiuterinės skubos laikais nebemokame (nenorime), nematom reikalo krapštinėtis su klaidomis, tikrinti ir dar kartą patikrinti, kas spausdinama. Argi jau neberūpi nei skaitytojas, nei literatūros garbė?

Bernardas Brazdžionis kadaise griežtai sakydavo, kad poezijos knygoje neturi būti nė vienos korektūros klaidos. Nė vienos! Įdomu, o kiek klaidų — ir korektūros, ir dalykinių — leistina literatūrologiniame leidinyje, kuriuo naudosis ne viena moksleivių, studentų, mokytojų karta, cituos kiti tyrinėtojai? Klaidos iš čia kaip skruzdėlės išsibėgios platyn ir tolyn.

Štai nauja, didelė, graži knyga — archyvinių dokumentų leidinys *Išėję sugrįžti,* parengtas Virginijos Paplauskienės, išleistas Maironio lietuvių literatūros muziejaus. Tikrai reikalinga knyga, pasakojanti apie lietuvių išeivijos pačių sunkiausių ir sudėtingiausių metų, 1944—1950, kultūrinį gyvenimą Vokietijos ir Austrijos DP stovyklose. Nedaug ir gana fragmentiškai apie tai dar žinome. O Maironio literatūros muziejus jau turi sukaupęs daug archyvinės medžiagos — tikrą lobyną, kurio dalį štai pateikė ir skaitytojams. Ačiū, galėsime susidaryti daug išsamesnį, o svarbiausia — dokumentais pagrįstą vaizdą. Pokario metų rašytojų laiškai, nuotraukos, rankraščių faksimilės, knygos... Kiek daug įdomios nežinomos medžiagos. Panorau tuoj rašyti recenziją.

Bet paskubėjo pati leidinio sudarytoja: apibūdino knygą, pabrėžė savo intensyvų triūsą ir grakščiai atsiprašė dėl paliktų klaidų. Savireklama — didis daiktas: sumaniai užbėgama už akių visokiems recenzavimams.

Taigi ne recenzija, o tik mano subjektyvios pastabos dėl to, ką sužinojau peržiūrėjusi šį leidinį. Sužinojau daug: apie pokario metų Vokietijoje ir Austrijoje lietuvių gimnazijas, Pabaltijo universitetą bei lietuvių studentus kituose universitetuose, apie knygų leidybą, literatūrinius vakarus bei tremties teatrą, apie Lietuvių rašytojų tremtinių draugijos suvažiavimus ir literatūros premijas. Tiesa, pateiktoji archyvinė medžiaga kiek vienpusiška — daugiausia iš Stasio Santvaro fondo (tik šiek tiek papildoma iš kitų — Antano Vaičiulaičio, Jurgio Jankaus — fondų).

Bet sužinojau ir tikrai keistų dalykų. Kad Marius Katiliškis gimęs 1945 metais (?!), vėliau dar bus nurodyta 1914 m. data (dokumente, rašytame jo paties ranka, aiškiai šviečia 1915 m.). Kad Augsburgo stovykloje 1948 m. rašytojai palaidojo Antaną Vilkutaitį (?!), nors šis iškeliavęs į amžinatilsį jau 1903 metais. Kad muziejininkės nedovanotinai neatpažįsta mūsų rašytojų veidų: pirmojo tremtyje moterų rašytojų vakaro dalyvių kolektyvinėje nuotraukoje „dvi nežinomos" — tai Vlada Prosčiūnaitė ir Karolė Požėraitė. Ir dar, ir dar. Stasys Tamulaitis painiojamas su Vytautu Tamulaičiu. Neteisinga Vydūno gimimo data. Petronėlė Orintaitė pristatoma taip, kaip ji niekad savo kūrybos nepasirašinėjo, — pavardės sudvigubinimą laikė prasto skonio apraiška ir visad griežtai skirdavo savo literatūrinę ir šeimyninę pavardes (nesyk yra tai pabrėžusi).

Tikra bėda leidinyje su rašytojų slapyvardžiais: daugelis jų „neiššifruoti". Pavyzdžiui: „Literatūros kritikas A. Džiugėnas rašo..." Derėtų nurodyti, kad tai yra Paulius Jurkus. Arba — kad K. Arėnas ir K. Barėnas (*Minties* bendradarbiai) yra tas pats asmuo, lygiai kaip A. Kelmutis ir A. Klimas, kaip V. Adamkevičius ir Leonas Lėtas. O kas yra J. Miliušis, V. R. Kinčius?

Nemalonios ir šitokios smulkmenos: „...leido *Žiburius, Tėviškės garsus (= Tėviškės garsą), Mūsų kelius (=Mūsų kelią)...",* V. Jonikos *Trys margi laiškeliai,* V. Jonikos *Pakeleiviai* (=V. Joniko). O dailininkas V. K. Jonynas virsta A. Jonynu.

Visos tos klaidos informaciniuose puslapiuose. Juose nesmagiai nuteikia kalbėjimas „nudėvėtais" štampais („tautos žiedas", „inteligentijos žiedas", „tautinės kultūros žiburiai", „lietuvių rašytojų šeima" ir pan.) ir atrankos kriterijų nebuvimas. Kokiu principu remiantis, išrikiuojamos ir pristatomos (ar visai nepristatomos) mokyklos, periodiniai leidiniai, pagaliau ir patys kūrėjai? Pagal reikšmingumą, pagal alfabetą, pagal tai, kas esama muziejuje? Ar be jokio principo? Skyriuje „Rašytojų kūryba" berods pagarbiai pradedama nuo amžiumi vyriausių kūrėjų, bet vėliau tas amžiaus kriterijus išnyksta, ir lieka neaišku, kodėl 1944—1950 m. laikotarpio reprezentantais yra pasirinkti būtent tie, o ne kiti lietuvių rašytojai (tame skyriuje pasigendu veiklių, kūrybiškų ir literatūrinėmis premijomis apdovanotų Liudo Dovydėno, Pulgio Andriušio, Nelės Mazalaitės, taip pat ir Antano Škėmos).

To negana. Po trijų savaičių pasirodė Giedrės Širvytės-Saladžiuvienės straipsnis „Avantiūristinis ar mokslinis leidinys?" Ji teigia:

— Leidinys naujas, gražus (išleistas Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos lėšomis), bet — nereprezentacinis. Argi gali atstovauti Lietuvai knyga, parengta su didelėmis faktinėmis, logikos ir stiliaus klaidomis?

Nepaisant leidinio išorinės kokybės, jis palieka slegiantį įspūdį, lyg knygos sudarytoja būtų menkai temokanti lietuvių kalbą. Belieka manyti, kad jos nemoka ir redaktorė, talkininkavusi sudarytojai, rengiant leidinį.

Nenorėdama tuščiažodžiauti, savo teiginius pailiustruosiu pavyzdžiais. Leidinio pratarmėje (p. 5) rašoma: „Muziejininkai didžiuojasi ir džiaugiasi Stasio Santvaro, Jurgio Jankaus, Stepo Zobarsko, Antano Vaičiulaičio (...) bei kitų rašytojų turtingomis kolekcijomis". Aiškiai matyti, kad leidinio sudarytojai visiškai miglota žodžio „kolekcija" semantika. *Tarptautinių žodžių žodyne* (V., 1985, p. 251) šis terminas taip apibūdinamas: „Kolekcija (lot. *collectio* — rinkinys), kokių nors vienos rūšies daiktų (dažnai sistemingas) rinkinys". Tad šiuo atveju rašytojų asmeninį archyvą vadinti kolekcija nelogiška.

Įdomią archyvinę leidinio medžiagą palydintys informaciniai straipsniai parašyti trafaretine, skurdžia, kaip pasakytų poetas H. Radauskas, — nususinto stiliaus kalba. Nuolat ir įkyriai kartojami tie patys banalūs žodžiai ar žodžių junginiai: „vaizdžiai atspindi", „vaizdžiai aprašoma", „šviesuoliai inteligentai". Skaitytojui nuolat primetamas deklaratyvus, patetiškas kalbos tonas: „paguosti vargingoje tremties kelionėje", „istorijos rato lemtingas posūkis", „bandė rašytojo plunksną", „jų siekis buvo nepriklausoma Lietuva" ir kiti. Dominuoja ir nelogiški kalbos „perliukai": „Mokslas vyko įdomiai ir intensyviai", „tiražas bematant išgaudytas". Rašytojai leidinyje pateikiami vardais. Ispanų mąstytojas Jose Ortega y Gassetas (p. 53) pristatomas kaip Jose Ortega, kitų rašytojų duodamos tik pavardės: Toomeris, Cooffneris (p. 53). Kyla klausimas: kokio lygio adresatui skirtas šis leidinys?

Ne ką geresnis ir knygos turinys. Neaišku, pagal kokį kriterijų išrikiuojami rašytojai, knygos. Leidinyje nėra nė vieno esmingesnio žodžio nei apie rašytojų kūrybą, kuri buvo tikrai nevienodo meninio lygio, nei apie kritiką, kuri Vokietijoje tuo metu buvo ypač gyva, kadangi kas savaitę pasirodydavo naujų knygų, kilnių savo patriotinėmis tendencijomis, bet neabejotinai silpnu estetiniu atžvilgiu. Vokietijoje buvo ypač aktuali grafomanijos problema. Apie kūrybą ir kritiką leidinyje kalbama sausu anoniminiu stiliumi, manipuliuojama visiems gerai žinomomis, bendromis frazėmis. Stengiamasi operuoti faktais, bet ir jie klaidingi. Išeivių lietuvių literatūros skyriaus vedėja turbūt neišmano literatūros, jei nežino, kad A. Maceina rašė ne draminius, o filosofinius veikalus bei poeziją, taip pat ir V. Krėvės viso gyvenimo kūrinys *Dangaus ir žemės sūnūs* yra romanas, bet ne drama, kaip klaidingai teigiama skyriuje apie dramaturgiją.

Visi šie išvardinti atvejai byloja apie nelingvistinę leidinio sudarytojos kompetenciją ir literatūrinio profesionalumo stoką. Gal skaitytojas, pakantesnis neišmanėliškumui, pasidžiaugs tiesiog pačiu faktu — išoriškai gražaus ir reikalingo Lietuvai leidinio pasirodymu, bet profesionalus, kai pastaruoju metu pas mus išleidžiama tiek visokio plauko profaniškos „literatūrinės produkcijos" (be talento, kompetencijos, elementarios literatūrinės ir kalbinės nuovokos), šis muziejaus leidinys tik dar sykį nemaloniai nustebino.

Galima paklausti, o kur buvo redaktoriai? Arba tiksliau: ar buvo redaktoriai? Ar nėra įprasta bet kokio žanro knygą, juo labiau mokslinę, duoti patikrinti žinovams? Et, kad nemanytumėt, jog per daug užsipuoliau šią autorę, paminėsiu kelis kitus atvejus. Lietuvos Rašytojų sąjunga 2001 m. išleido lietuvių poezijos vertimų į anglų kalbą antologiją: *Gyvas atodūsis/ Breathing Free.* Poeziją pasirinko ir vertė, Lietuvoje gimęs, Amerikoje mokslus ėjęs ir New Yorke gyvenąs, anglų kalba eiles rašantis poetas Vyt Bakaitis. Šiuolaikinius eilėraščius be priekaištų verčiantis, Bakaitis suklupo ant Kristijono Donelaičio „Pavasario linksmybių". Vietomis pasigińčyčiau dėl pasirinkto žodžio, bet kiekvienas vertėjas turi šiek tiek laisvės, mėgindamas perteikti eilėraščio dvasią, ne vien turinį. Bet, kai pasitaiko grubių klaidų, verčia klausti: o kur buvo redaktoriai? Aiškiai pasitikėjo, kad poetas–vertėjas klaidų nedaro. Bet juk klysti yra žmogiška, o vertimai nėra beletristika, todėl reikėjo duoti vertimų tekstus peržvelgti lietuvių ir anglų kalbas be priekaišto valdančiam literatui. Paskaitykime K. Donelaičio eilutę lietuviškai ir angliškai.

Žiurkės su šeškais iš šalto pašalio traukės.

Rodents and foxes made their way out from cold seclusion

Kur bėda? Ogi 1997 m. išleistame *Lietuvių–anglų kalbų žodyne* žodis „šeškas" verčiamas taip: pirma prasme teikiamas žodis „polecat", Amerikoje gimininga žvėriukas yra „ferret". O antroji prasmė yra „skunk". Visai neteikiama prasmė „fox" (lapė), kaip išvertė Bakaitis. Mažų klaidų pasitaiko daugiau. Jų būtų buvę galima lengvai išvengti, jei leidėjai būtų pasirūpinę knygos redagavimu. Deja. O kadangi spauda tokiais netikslumais neserga, knyga buvo apipilta liaupsėmis. Vyt Bakaitis yra geras vertėjas ir tikrai nenusipelnė, kad per leidėjų neapdairumą būtų pastatytas į tokią nesmagią padėtį.

Prieš dvidešimt penkerius metus (!) leidykla „Manyland Books" Amerikoje išleido angliškai rašančio (dabar ir lietuviškai mėginančio) poeto Jono Zdanio, praėjusių metų Lietuvos Jotvingių premijos laureato, pokario lietuvių poezijos antologiją *Selected post-war Lithuanian poetry.* Zdanys paruošė veikalą, kuriame spausdinami originalai lietuvių kalba ir jų vertimai į anglų kalbą. Tuo jis suteikė progą abi kalbas valdantiems palyginti tekstus. Poetas-vertėjas apsidraudė, pastebėdamas įvade, kad ten, kur lietuviški žodžiai ar posakiai nelengvai verčiami į anglų kalbą, jis pasirinko ne pažodinį teksto vertimą, o eilėraščio „dvasios". Taip. Bet, Sigito Gedos eilėrašty eilutė „Ir karvė kasėsi į tvorą" išversta „A cow dug beneath the fence", kitaip sakant, „karvė rausės po tvora". Ir tai ne vienam eilėrašty, o mažne kiekvienam, daugelyje — ne viena klaida. O poetas Kazys Bradūnas, tuometinis *Draugo* kultūrinio priedo redaktorius, džiaugėsi leidiniu, apipildamas jį liaupsėmis kultūriniame dienraščio *Draugas* priede.

Įvadą knygai parašė tokia stambi literatūros asmenybė, kaip literatas Rimvydas Šilbajoris. Ar įvadas rašomas, neskaičius leidinio teksto? Ar neturėjo leidykla pateikti gerbiamam literatui švarų, suredaguotą leidinį? Ar buvo siekiama sukompromituoti lietuvių poeziją? Abejoju. Dideli buvo mūsų norai turėti ką parodyti angliškai kalbančiai bendruomenei, bet... tvoros neperšokom, o op! visi garsiai ir pakartotinai rėkėm. Taip ir liko lentynoje puikuotis veikalas, kuriuo ne mažiau, o daugiau reikia gėdytis. Viskas būtų nieko, jei bent lietuviai tėvynėje būtų ką pasimokę iš išeivijos klaidų. Bet ir čia skubos darbas. Geri norai, o jais ne paslaptis, į kur grįstas kelias...

Šis kirminas, kaip matot, man seniai neduoda gyventi. Juk patarlė ragina: jei darai, daryk gerai. O jei negali gerai, nedaryk visai. Nereikėtų apie tai nei širsti, nei ginčytis. Kai, maža būdama, apgalvotai ar per klaidą nusikalsdavau, tėvai visada sakydavo: neverk, geriau pasitaisyk ir daugiau taip nedaryk. To ir prašau mūsų visų Lietuvoje, ir čia — pasitaisykim, nes žalą darome tik sau.

Pranas Domšaitis „Sulz-Roethis". 1936.

Pranas Domšaitis. „Lietuviškas peizažas su skalbėja". 1930 m.

Prano Domšaičio galerija

2001 metų vasarą Lietuvos dailės muziejaus Klaipėdos paveikslų galerijoje atidaryta pastovi tapytojo ekspresionisto Prano Domšaičio galerija. Tapytojo kūrybinį palikimą, 528 kūrinius, Lietuvai padovanojo Lietuvių fondas (JAV). Tai išskirtinė dovana, kurios dėka galime Lietuvoje pristatyti ilgą laiką beveik nežinomo, puikaus dailininko kūrybą.

Tapytojas Pranas Domšaitis gimė 1880 rugsėjo 15 d. Kropynų kaime, Karaliaučiaus apygardoje, Mažosios Lietuvos ūkininkų šeimoje. Mirė 1965 metų lapkričio 14, Capetown, Pietų Afrikos Respublikoje. Iki antrojo pasaulinio karo jis buvo garsus Vokietijoje, po karo tapo pripažintu Pietų Afrikos dailininku. 2002 metais Lietuvoje išleistoje dailininko monografijoje, jos autorė Laima Bialopetravičienė rašė: „Domšaitis buvo dviejų šalia viena kitos gyvenančių tautų – vokiečių ir lietuvių – kultūrų išaugintas menininkas".

Kartu su Prano Domšaičio galerija pradėjo veiklą jo vardo kultūros centras, kurio tikslas – rinkti duomenis apie dailininką, burti žymius menotyrininkus Domšaičio kūrybos tyrinėjimams, rengti kultūrinius vakarus, pokalbius ir konferencijas. Noriu *Draugo* skaitytojams papasakoti apie centro veiklą.

2002 metų rugsėjį įvyko pirmoji konferencijos „Tapytojas Pranas Domšaitis ir 20 a. pradžia. Europos dailės kontekstas. Vokietija–Austrija–Lietuva" dalis. Šiemet Domšaičio galerijoje buvo surengta antroji konferencijos dalis. Abi konferencijas lydėjo specialiai joms surengtos parodos.

Parodą „Tapytojai, Prano Domšaičio amžininkai Rytprūsiuose" (2002) surengėme kartu su M. K. Čiurlionio dailės muziejumi. Parodoje buvo eksponuoti kūriniai iš M. Žilinsko galerijos – dailininkų, su kuriais Domšaitis mokėsi Karaliaučiaus meno akademijoje, bendravo, dalyvavo Nidos ir Kuršėlių dailininkų kolonijų veikloje, darbai.

Šių metų konferenciją palydėjo paroda „Kuršių nerijos motyvai 20 a. pr. lietuvių ir vokiečių dailininkų kūryboje". Daugelis tapybos ir grafikos kūrinių, surinktų iš Neringos istorijos muziejaus Nidoje, Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus Klaipėdoje, „Vėtrungių" galerijos Juodkrantėje ir „Maldžio" galerijos Vilniuje, buvo eksponuojami pirmą kartą. Parodoje matėme G. Bagdonavičiaus, J. Buračo Č. Janušo, A. Galdiko, A. Teichmanno, K. Eulensteino, P. Domšaičio kūrinius Kuršių nerijos gamtos motyvais.

Abi konferencijos sutelkė garsius menotyrininkus ir muziejininkus iš Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šilutės. Konferencijose dalyvavo dr. Ingrida Korsakaitė, nagrinėjusi biblinius Domšaičio kūrybos motyvus ir labai įdomią jo kūrybos sritį – siuvinėjimus. Dr. Rasa Andriušytė–Žukienė aptarė Domšaičio vietą 20 a. pr. Europos dailės kontekste. Konferenciją svariai papildė Klaipėdos universiteto profesorės Daivos Kšantenės pranešimas apie muzikus Nidos dailininkų kolonijoje – joje lankėsi ir mūsų Domšaitis. M. K. Čiurlionio muziejaus Kaune darbuotoja Irmantė Randarčikaitė išsamiai aptarė muziejuje saugomą gausų Domšaičio archyvą ir Kauno turimus dvylika paveikslų. Klaipėdos paveikslų galerijos vedėja Kristina Jokubavičienė pristatė Domšaičio gyvenimo ir kūrybos faktų tyrimus, atliktus per dvejus metus.

Konferencijos iš esmės papildė P. Domšaičio gyvenimo faktografiją ir jo kūrybos vertinimus, atskleidė naujus faktus. Konferencijose neapsiribota vien paties Domšaičio asmeniu — paliestas labai turtingas Klaipėdos krašto ir Mažosios Lietuvos dailės paveldas, aktualūs tarptautinių kultūros ir meno ryšių klausimai. Konferencijų pranešimų pagrindu sukaupta labai vertinga Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto kultūros paveldo medžiaga, kurią numatoma išleisti atskiru leidiniu.

Kropynos ir Paustininkai

Viena svarbiausių P. Domšaičio kultūros centro Klaipėdos veiklos krypčių yra iki šiol nežinomų jo kūrinių, likusių Vokietijoje ir Austrijoje, paieškos bei dailininko gyvenimo faktų tikslinimas.

Dar praeitais metais buvo surengtos dvi muziejininkų ekspedicijos į dailininko tėviškę, Kropynų kaimą (dabar Gajevo, Kaliningrado sritis). Nors aplinka ir statiniai labai pasikeitę, pagal archyvines nuotraukas buvo atrastas namas, kuriame veikė dailininko brolio Otto viešbutis. Remiantis Domšaičio paveikslu, atradome ir tėvų namą. Kropynų kaimo kapinės visiškai sunykusios ir nebeprimena senų laikų – o jose be jokios abejonės buvo palaidoti dailininko tėvai ir giminės.

Panaši situacija ir Paustininkuose (dabar Zalivnoje, Kaliningrado sritis). Bažnyčia, kurioje dailininkas buvo krikštytas, kur 1928 metais įvyko jo jungtuvės su garsia vokaliste

Nukelta į 3 psl.

Literatūros tyrinėtojai

Algimantas Antanas Naujokaitis

Vilniuje, netoli Šv. Petro ir Povilo bažnyčios, dėmesį atkreipia išvaizdus dviaukštis senovinis pastatas, apsuptas seno parko. Tai vieno žymiausio tautinio atgimimo žadintojo, valstybininko, švietėjo Petro Vileišio statyti rūmai. Juose 1907 m. buvo įkurta ir veikė Lietuvių mokslo draugija, čia iki šiol saugoma dr. Juozo Basanavičiaus bei kitų mūsų tautos šviesuolių – Mokslo Draugijos narių kaupti literatūros ir tautosakos lobynai. Tad dėsninga, kad P. Vileišio rūmai ilgainiui tapo lituanistikos centru. Jau 1939 m. nepriklausomos Lietuvos vyriausybė čia įkūrė Lituanistikos institutą. Atkūrus nepriklausomybę, 1990 m. buvo įteisintas Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, dabar tapęs bene svarbiausia Lietuvoje mokslinių filologinių tyrinėjimų institucija.

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto dir. Algis Kalėda. A. Žižiūno nuotr.

– Mes branginame, saugome ir kasdieniniame darbe naudojame anais, dr. J. Basanavičiaus laikais sukauptą filologinę, lituanistinę literatūrą, – sakė Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto sekretorius S. Narbutas. – Pakanka pasakyti, kad toje senojoje bibliotekoje yra trys J. Bretkūno *Postilės* leidimai, K. Kojelavičiaus – Vijūko, M. Strijkovskio, kitų senųjų laikų rašytojų ir šviesuolių veikalai, K. Donelaičio, S. Daukanto rankraščiai. O seniausia – lotyniška 16 amžiaus pradžios knyga.

S. Narbutas pasidžiaugė, kad senosios bibliotekos saugyklos pasipildo, neretai mūsų išeivijos ir jos organizacijų dėka. Antai, vilnietis prof. G. Subačius, grįždamas iš kelionės Čikagon, iš Balzeko muziejaus parvežė brangią retenybę — Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didiko, Nesvyžiaus kunigaikščio, publicisto M. K. Radvilos rankraščių kopijų. Ir dabar institutas laukia, mielai priima karo metais nuo tėvynės atplėštų, svetur atsidūrusių rašytojų, literatūros tyrinėtojų, kritikų palikimą – leidinius, rankraščius, užrašus, laiškus, mokslinius darbus, kitos archyvinės, išeivijoje sukauptos medžiagos.

Remdamiesi senaisiais ir kitais šaltiniais, platų filologinių tyrinėjimų barą užsiėmė Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotojai, suprasdami, kad lietuvių literatūros, tautosakos įtaka tautos brandai, tautiniam tapatumui, tautinei savimonei yra kone neišmatuojama.

– Viena esminių literatūros bei tautosakos mokslinio tyrinėjimo metodologijos strategijų mūsų institute – atskleisti lietuvių literatūros ir tautosakos aktualumą, kitaip tariant, orientuojantis į pasaulinį teorinį lygį, remiantis naujausiomis mokslo priemonėmis ir būdais, parodyti lietuvių meninio žodžio turtingumą, gelmiškumą. Mūsų uždavinys – analizuoti, „aprašyti" aukštą mūsų ilgaamžės literatūros, žinoma, neišskiriant ir egzodo literatūros, žodinės kultūros lygį moderniaja mokslo kalba, – paaiškino instituto direktorius, žinomas literatūrologas, daugelio mokslinių darbų ir monografijų autorius Algis Kalėda. Jis pažymėjo, kad institute dabar yra apie 40 mokslo laipsnius turinčių tyrėjų, privalančių aprėpti įvairius literatūrologijos ir folkloristikos barus, atlikti plačius tekstologijos, teorijos, metodologijos darbus.

Instituto specialistai ir jų darbai susiformavę į atskirus tyrinėjimų barus, mūsų literatūros raidos laikotarpius.

Senosios literatūros skyrius, vadovaujamas literatūros tyrinėtojo S. Narbuto, tyrinėja mūsų senąją literatūrą, nuo Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės laikų. Šio skyriaus vadovas ir jo kolegos tyrinėjo Lietuvos Renesanso literatūrą, karaliaus Mindaugo, kitų LDK valdovų raštiją, mūsų grožinės literatūros pradininkų raštus, parengė ir išleido 17 a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašą, senosiose kitakalbėse knygose atrado ir paskelbė rankraštinių lietuviškų glosų ir frazių, suteikiančių naujų duomenų apie lietuvių kalbos vartojimą 16 a. pirmoje pusėje.

Plačios apimties darbus, apimančius 20 a. pirmąją pusę, nagrinėja Naujosios lietuvių literatūros skyrius, o vėlesnį mūsų literatūros laikotarpį, apimantį ir Antrojo pasaulinio karo išeivijos, egzodo, o taip pat šiandieninę literatūrą tyrinėja šiuolaikinės literatūros skyrius, vadovaujamas literatūrologės J. Sprindytės. Nagrinėdami mūsų literatūros klasikų palikimą, rengdami jų raštus, kitus leidinius kruopščiai dirba Tekstologijos skyriaus specialistai, o turtingus mūsų folkloro lobius kaupia, tvarko, tyrinėja ir leidinius rengia trys Tautosakos skyriai, kuriuose dirba L. Sauka, N. Laurinkienė, K. Aleksynas ir kiti žinomi tautosakininkai. Šiuose skyriuose sukaupta apie 1,5 milijono liaudies dainų, pasakų, patarlių, priežodžių, kitų tautosakos vienetų.

— Kiekviename skyriuje formuojamos naujos, šiuolaikinės Vertinimo terminės bei metodologinės priemonės, kuriomis remiamasi tyrinėjant, vertinant mūsų literatūros, tautosakos reiškinius – pastebėjo instituto direktorius A. Kalėda. – Pastaruoju metu išsiplėtė tų vertinimų kriterijų skalė. Atskirus literatūros reiškinius, kūrinius siekiame projektuoti į kuo įvairesnes plotmes, regėti jų reikšmę ne kaip tam tikras instrumentines funkcijas vykdančias priemones, o kaip estetinių vertybių dinamiškos struktūros sudėtinę dalį.

Kad savo veikloje instituto ir jo skyrių literatūros tyrinėtojai vadovaujasi tais principais, pastebėjau iš jų požiūrio į pastaraisiais metais Lietuvoje pagausėjusią postmodernistinę poeziją, prozą, dramaturgiją, kartais savo perdėtu imantrumu net šokiruojančią reiklesnius skaitytojus. Nors masinėje, dienraštinėje spaudoje tokios knygos susilaukia reklaminių pagyrimų, tačiau knygų aptarimuose, literatūriniuose svarstymuose, kultūrinėje spaudoje spausdinamose recenzijose pastebiu santūresnę, neretai neigiamą instituto šiuolaikinės literatūros vadovės J. Sprindytės ir jos kolegų nuomonę, vertinimus, pagrįstus literatūrologiniais argumentais.

— Iš tiesų, mūsų literatūrologai, puikiai apsiskaitę, išsilavinę, išmanantys estetikos ir literatūrologijos dalykus, regis neblogai skiria pelus nuo grūdų, jų nenustebinsi paviršėliais blizgančiomis, nusižiūrėtomis imitacijomis, – pareiškė savo nuomonę instituto direktorius A. Kalėda.

Jo supratimu, postmodernizmas — daugialypis reiškinys, stebinantis hibridiškumu ir chameleonišku labilumu. Šiame sriaute „be krantų" yra visko: paiko kvailiojimo ir autentiško nusivylimo, improvizuoto žaidimo ir racionalaus, šalto konstravimo, dilentiško neigimo ir mėginimų kurti naują poetiką. Bet A. Kalėdai labiausiai nerimą kelias cinizmas, niekinantis žmogų kaip didžiausią vertybę, išjuokiantis savo tautą, galvojančius tradiciškai. Gal tai sakydamas, instituto direktorius turėjo galvoje M. Ivaškevičiaus naująjį romaną *Žali?*

Stengdamasis daryti teigiamą įtaką lietuvių literatūros raidai ir pasireiškimams, pasak direktoriaus, institutas ėmė rengti šiuolaikinės literatūros aptarimus, kurių metu diskutuojama apie naujausias lietuvių rašytojų knygas — tiek vertingąsias, tiek tas, kurios, išskyrus tuščiai skaitymui praleistas savaites, bemaž nieko neduoda. Tokiu būdu siekiama užčiuopti, šiandieninės literatūros proceso linkmes, aktyvinti literatūrologijos vaidmenį, bent kiek veikti visuomenės nuomonę apie literatūros kūrinius. Jau pernai institutas nusprendė įvardinti 12 lietuvių literatūros knygų, kurios vadintinos kūrybiškiausiomis, vertingiausiomis. Knygas siūlo visi literatūrologai, o galutinį sąrašą slaptu balsavimu nustato 7 ekspertų (vertintojų) komisija. Geriausiai įvertintos knygos autoriui kasmet skiriama ir Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimo šventei – Kovo 11-sios proga skiriama Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto premija. Pernai tokia premija buvo įteikta prozininkei B. Vilimaitei už novelių knygą *Papartynų saulė*. Dabar rašytojai laukia, kokios

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto pastatas Antakalnyje (buv. Petro Vileišio rūmai). Algimanto Žižiūno nuotr.

šiemet išleistos knygos vertingiausiomis bus pripažintos ir paskelbtos kitų metų kovo 11-ąją.

Literatūros ir tautosakos institutas ieško naujų galimybių gerinti savo veiklą, tobulinti filologinius tyrinėjimus. Neseniai buvo išplėsta, papildyta instituto taryba, numatanti svarbiausias, strateginės veiklos kryptis, tyrinėjimų metodus. Pasak direktoriaus A. Kalėdos, reikia lopyti dar silpną instituto veiklos barą – komparatyvistinius (lyginamuosius) tyrinėjimus – lietuvių literatūros sąsajas su kitomis literatūromis, įžvelgti, kokią įtaką, poveikį lietuvių literatūrai darė ar daro, pavyzdžiui, lenkų, vokiečių, rusų, prancūzų, ar amerikiečių literatūra – ir atvirkščiai.

Svarbiausieji Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbai atsispindi jo rengiamuose ir leidžiamuose mokslo darbuose, studijose, monografijose, kituose leidiniuose. Šį veiklos barą tvarkančio padalinio – instituto Leidybos centro vadovas G. Vaškelis pasakė, kad per metus institutas išleidžia per 20 įvairių mokslinio spektro leidinių. Plataus rezonanso ir įvertinimo susilaukė *Lietuvių literatūros enciklopedija* su jos CD versija, valstybine premija įvertinta V. Kubiliaus *XIX amžiaus literatūros istorija, J.* Girdzijausko redaguota *XX amžiaus literatūros istorija,* Mokslo premija pažymėtas *Patarlių ir priežodžių I tomas,* D. Mitaitės *Monografija apie Tomą Venclovą* lietuvių ir anglų kalbomis, dainų rinktinė su unikaliais įrašais *Suvalkijos dainos ir muzika*. Toliau tęsiamas lietuvių literatūros palikimo leidimas: B. Sruogos, Valančiaus, Vaižganto, dr. J. Basanavičiaus, J. Balio akademinių raštų serijos. Baigiami rengti nauji *Lietuvių liaudies dainyno* tomai, kasmet pasirodo mokslinės periodikos tomai – *Tautosakos darbai, Senoji Lietuvos literatūra.* Dėmesio susilaukė serija *Colloquia,* skirta institute rengiamų konferencijų medžiagai (apie J. Savickį, J. Lindę–Dobilą, J. Keliuotį). J. Sprindytė jau parengė spaudai literatūrologo A. Zalatoriaus knygą apie Vincą Krėvę. Iki šių metų pabaigos pasirodys A. Jovaišo ir E. Ulčinaitės veikalas *Senoji Lietuvos literatūra.*

Instituto literatūrologai ne tik tyrinėja, bet ir leidžia studijas, monografijas apie egzodo rašytojus ir jų kūrybą. Naujausia knyga išeivijoje neseniai mirusio literatūros tyrinėtojo Vinco Maciūno *Rinktiniai raštai.* Institutas taip pat išleido V. Kubiliaus knygą *Jonas Aistis. Gyvenimas ir kūryba,* L. Marčiauskaitės *Antano Škėmos Balta drobulė: pasaulis ir diskursas* D. Striogaitės *Petronėlės Orintaitės bibliografija.* Institutas taip pat išleido 1953–1959 m. Amerikoje leisto ir K. Bradūno redaguoto neperiodinio prozos, poezijos ir kritikos žodžio *Literatūros lankai* faksimilinį leidinį, J. Vedrickaitės monografiją apie erdvės matus, A. Škėmos, A. Landsbergio prozoje, R. Karmalavičiaus *Ignas Šeinius: prozininkas, dramaturgas, politikas* ir kitus veikalus.

Paskelbti JAV LB Kultūros tarybos 2003 m. premijų laureatai

Žurnalisto — Edvardas Šulaitis, Cicero, IL;
Muzikos — Giedra Gudauskienė, Los Angeles, CA;
Dailės — Rimas VizGirda, Champaign, IL;
Teatro — Julija Dantienė, Philadelphia, PA;
Radijo — Alfonsas Dzikas, Hartford, CT, „Tėvynės garsų" radijo vadovas;
Tautinių šokių mokytojos — Jadvyga Reginienė, Rochester, NY.

Premijų šventė ruošiama š.m. lapkričio 15 d., šeštadienį, Lietuvių dailės muziejuje, Lemont, IL. Premijų mecenatas — Lietuvių fondas.

P. Domšaičio galerija Klaipėdoje

Atkelta iš 2 psl.

Adelheid Armhold, stovi be stogo, apgriuvusiomis ir aprašinėtomis sienomis. Paustininkai yra visai prie pietinio Kuršių marių kranto, nuo kurio atsiveria marių platybės. Apsilankymas Kropynose ir Paustininkuose buvo man labai jaudinantis – pirmą kartą lankiausi kraštuose, iš kurių kilo Pranas Domšaitis, kur prasidėjo jo gyvenimo ir kūrybos kelias.

„Mielas Giunteri!"

Dirbdama su Domšaičio tema, patyriau daug laimingų atradimo akimirkų. Susipažinus su Prano Domšaičio archyvu, saugomu M. K. Čiurlionio dailės muziejuje Kaune, įsiminė vienas iš nedaugelio P. Domšaičio rašytų laiškų – jis buvo skirtas sūnėnui Giunteriui, 1948 gyvenusiam Berlyne.

Iš laiško pradžios galima suprasti, kad sūnėnas Giunteris prieš tai rašė dėdei, teiraudamasis apie giminės kilmę, tautybę ir kalbą. Domšaitis atsako, kiek stebėdamasis, kodėl sūnėnu kilo tokie klausimai, nes jojo tėvas esą tuo niekada nesidomėjo. Patys įdomiausi laiške yra Domšaičio aiškinimai apie pavardę: „Pavardė Domscheit yra vokiečių suvokietinta lietuviška pavardė Domšaitis" (dailininkas savo ranka užrašė ant spausdintos „S" raidės paukščiuką). „Mes kilę iš Žemaitijos, esančios į šiaurę nuo Memelio. Mano motina, gimusi Pottien, tai reiškia Putinas (lietuviškas augalas), o tikras lietuviškas Cropiens kaimo pavadinimas yra Kropynas". Ši mintis labai svarbi, kalbant apie Domšaičio tautinę savimonę.

Laiškas Giunteriui man vis nedavė ramybės. Mes labai mažai žinojome apie Domšaičio gimines, nors visada rūpėjo, ar didelė buvo Domšaičio šeima, kiek seserų ir brolių jis turėjo. Ypač tai tapo svarbu, aplankius Kropynas.

Pagal mano skaičiavimus, Giunteris dabar turėtų būti apie 60–70 metų. Pavardė „Domscheit" nėra labai dažna, juolab aš turėjau vardą. Vokietijos telefonų knygoje internete radau 253 Domscheit. Iš jų buvo tik! 12 Giunter Domscheit. Toliau beliko jiems parašyti. Po mėnesio, kai jau buvau ir primiršusi, gavau laišką iš Vokietijos: „Jūsų drąsa ponia, nugalėjo, jūs radote Prano Domšaičio gimines, jo brolio Fritco vyriausiąjį sūnų Giunterį, gyvenantį Kasselyje. O jo brolis Hansas gyvena Keolne"!

Giminaičiai Kasselyje saugo septynis Prano Domšaičio paveikslus, turi archyvinės medžiagos, kuri leido sudaryti giminės genealogiją iki 18 a. pr. Tikiuosi, kad mano kelionė į Kasselį pas Prano Domšaičio sūnėną Giunterį praskaidrins miglotą giminės istoriją.

Alpių papėdėse

Sulz ir Roethis, du kaimeliai Austrijos Alpių papėdėje gražiu pavadinimu – paskutinė Domšaičių šeimos prieglobsčio Europoje vieta. Klaipėdos ekspozicijoje turime kelis paveikslus, kuriuose Domšaitis pavaizdavo Sulz ir Roethis peizažus.

Susisiekiau su Sulz–Roethis Austrijoje. Atsakymą gavau iš Sulz bendruomenės sekretoriaus, Karl Frick, bendruomenės pastoriaus ir privačių asmenų. Visi jie stebėjosi, išgirdę apie dailininką, gyvenusį jų kraštuose. Labiausiai esu dėkinga Karl Frick, kuris per pusmetį tapo tikru detektyvu, ieškančiu dailininko pėdsakų, jį prisimenančių žmonių bei kūrinių. Visos paieškos buvo fantastiškai sėkmingos, žmonių atmintis saugojo gana daug jau užmirštų dalykų, detalių, o jų namai – paveikslų.

Iš karto turiu pasakyti, kad po pusmečio paieškų, Sulz ir Roethyje surasta trisdešimt iki šiol nežinomų Domšaičio paveikslų. Tai peizažai ir natiurmortai, būdingiausi tapytojo kūriniai Austrijos laikotarpyje. Sulz ir Roethis bendruomenių archyvuose rasti dokumentai ir anketos, kurios atspindi Domšaičio ir jo žmonos gyvenimą pokarinėje Austrijoje.

Įdomu skaityti gyventojų prisiminimus – apie dailininką, kuris mėgo pirkti daržoves pas vieną ūkininką iš Veiler, ir damą iš Berlyno, kuri stebino kaimiečius išpuoselėta išvaizda ir dainavimo pratimais prie atviro lango. Kaimelio gyventojai prisiminė, kaip dailininkas su trikoje kėdute ir molbertu traukdavo per kaimelį tapyti.

Tai, ką Sulz bendruomenės žmonės surinko, pranoko visus lūkesčius. Dokumentiškai patvirtinti faktai yra patys vertingiausi, tyrinėjant ir pamažu papildant dailininko gyvenimo ir kūrybos faktus.

Didelis darbas, kuris laukia P. Domšaičio galerijos darbuotojų – jo kūrybos paroda Vokietijoje, Dusseldorfe 2004 metų pavasarį. Tai labai svarbus įvykis – pirmą kartą istorijoje Domšaičio kūrybos paroda į Vokietiją bus atvežta iš Lietuvos, taigi atstovaus ir dvasingo dailininko kūrybą ir mūsų mylimą šalį.

Kristina Jokubavičienė

Dr. Gediminas Balukas, Lietuvių fondo Meno globos komisijos pirm., ir Prano Domšaičio galerijos Klaipėdoje vedėja Kristina Jokubavičienė.

Leidiniai

Kūriniai fortepijonui

Pianistė, padagogė, fortepijono metodinės literatūros kūrėja, Nijolė Bogutaitė – Dėdinienė – dažnas ir nekantriai laukiamas svečias Lietuvoje. Nepriklausomybės metais prasidėjusi bičiulystė, artima pažintis su jos fortepijonine kūryba, pedagoginio darbo principais nuolat plečia mūsų patirtį, skatina ieškoti kūrybiškesnių darbo formų.

Kaip ir daugelio pokario metais emigravusių tautiečių, Nijolė Bogutaitė–Dėdinienė (gimė Krakėse, Kėdainių apskr.) su tėvais atvyko į JAV (1950) ir mokėsi garsiojoje Baltimorės konservatorijoje (Peabody Conservatory of Music) įžymaus lenkų kilmės profesoriaus Mieczyslow Miunz fortepijono klasėje. Pianistė lig šiol su didele meile prisimena šio profesoriaus pamokas, jo toleranciją kiekvieno auklėtinio kūrybiniams siekiams, nepaprastą pedagoginį pasiaukojimą ir profesionalumą. Tai buvo itin reikšmingi ir rezultatyvūs studijų metai, padėję tvirtą profesinį pagrindą, leidę sukaupti didelį ir įvairiapusį repertuarą. Vėliau pianistė studijas pratęsė Pitsburge – Duquesno universitete (PA), kuriame įgijo muzikos bakalauro diplomą, o West Chester (PA) universitete tapo fortepijono pedagogikos magistre.

Pradėjusi savarankišką veiklą, pianistė koncertavo, dalyvavo mišriose programose, buvo aktyvi ateitininkų stovyklų bei mokytojų suvažiavimų meninių programų dalyvė, nuolat akompanavo įvairiems solistams. Jos koncertų partneriai buvo daugiausia dainininkai: Nerija Linkevičiūtė, Bernardas Prapuolenis, Vytautas Nakas, Vlada Sabaitienė.

Nors pianistė nemažai koncertavo, tačiau tikrąjį pašaukimą atrado fortepijono pedagogikoje, į kurią nukreipė savo didžiulę dvasinę ir fizinę energiją.

N. Bogutaitės–Dėdinienės pedagoginis repertuaras artimas jos koncertiniam repertuarui. Tai kruopščiai atrinktos įvairių žanrų, epochų ir stilių pjesės, kurių per metus su mokiniais ji stengdavosi išmokti gana daug. Pedagogė lanksčiai taikė JAV fortepijono mokytojų sudarytą „Syllabus" programą, taip pat metodinius nurodymus, parengtus Toronto Karališkoje muzikos akademijoje. Pedagogė gana skeptiškai vertina palengvintas žinomų kūrinių transkripcijas fortepijonui, kurios vis labiau populiarėja Amerikos pedagogikoje. Mokiniai kuo greičiau nori priartėti prie didžiojo meno šedevrų, tačiau neturi kantrybės mokytis nuosekliai ir sistemingai.

Ilgus metus brandintą pedagoginę patirtį N. Bogutaitė–Dėdinienė perteikė savo kūryboje bei metodiniuose leidiniuose.

Potraukį kūrybai pianistė jutо nuo vaikystės. Pramokusi natas, ji stengėsi užrašyti melodiją ir nesunkų akompanimentą. Dirbant pedagoginį darbą, neretai teko įtvirtinti vieną ar kitą pianistinį įgūdį. Tai paskatino kurti įvairius etiudus, kurių melodijoms pasirinkdavo liaudies dainas. Vėliau, jausdama lietuvių liaudies dainų nykimą, laipsniškai ėmė „įvilkinėti" jas į „pianistinį" drabužį. Kompozicijos pagrindų N. Bogutaitė–Dėdinienė mokėsi konservatorijoje, kur taip pat studijavo muzikos formas ir kontrapunktą.

„Miško medis į mišką ir žiūri" – šis gyvybingas liaudies posakis itin artimas pedagogei, kuri savo kūryboje pirmiausia siekia pedagoginių tikslų. Puoselėdama meilę lietuviškoms dainoms, jų nuotaikai, skambiai kalbai, melodingumą ir *cantabile* principą visada stengiasi iškelti į pirmą vietą.

Aplankiusi nepriklausomą Lietuvą (1991) po ilgų svetur praleistų dešimtmečių, N. Bogutaitė–Dėdinienė supažindino lietuvių pedagogus su savo parengtais 44 etiudais fortepijonui, kurie buvo gerai įvertinti ir paskatino autorę papildyti rinkinį net iki 95–ių pjesių lietuviškomis temomis. Taip atsirado *Šaltinėlis* (95 etiudai fortepijonui lietuviškų dainų motyvais, 1993). Šiuo metu Lietuvoje jau išleisti aštuoni N. Bogutaitės-Dėdinienės pjesių rinkiniai: *Šaltinėlis, 10 kanonų fortepijonui lietuvių liaudies dainų temomis, Keturių lietuvių liaudies dainų variacijos fortepijonui, 12 liaudies dainų fortepijonui* ir *Pianino pamokos, Lietuvių dainos, giesmės ir šokiai fortepijonui* („Dainos ir šokiai", „Dainos ir giesmės", „Dainos"). Kūrybiškai plėtodama įžymiausios lietuvių etnomuzikologės ir lietuvių fortepijono metodininkės prof. Jadvygos Čiurlionytės (1899–1992) nuostatas, N. Bogutaitė–Dėdinienė irgi užsibrėžė tikslą ugdyti jaunuosius pianistus tautinės muzikos dvasia. Visuose leidiniuose autorė pateikia liaudies dainų tekstus, kurie įprasmina pjesių turinį ir bendrą emocinę nuotaiką, ugdo tautinę savimonę, skatina nepamiršti turtingų folkloro klodų.

N. Bogutaitė–Dėdinienė visuomet pabrėždavo, kad, „skambindami lietuvių liaudies melodijas, moksleiviai įsiklauso į dainų melodingumą, jas pamilsta, įgauna tautinės savimonės. Be to, tai muzika, išlaikiusi ilgų metų atrankos egzaminą. Liaudies dainose atsiskleidžia tautos charakterio bruožai, jos apdainuoja žmogaus būtį".

Su J. Čiurlionyte autorę sieja ne tik meilė lietuviškam folklorui, bet ir metodinės nuostatos, pirmiausia akcentuojamas pozicinio skambinimo fortepijonu principas. Šis metodas, plačiai taikomas tiek baroko, tiek ir XX a. pedagoginiuose leidiniuose (J. S. Bachas, B. Bartokas), suteikia pagrindą taisyklingiems rankų judesiams, ugdo stabilumo bei pasitikėjimo savimi jausmus.

Neišsenkamą N. Bogutaitės–Dėdinienės kūrybiškumą matome ir naujausiame jos rinkinyje – *Lietuvių dainos, giesmės ir šokiai fortepijonui* (trys sąsiuviniai), kuris neseniai pasirodė mūsų knygynuose (Kaunas 2002, J. Petronio leidykla). Ir šį kartą pedagogei rūpi ne tiek metodikos naujovės, kiek nuoseklus jaunojo pianisto ugdymas, jo muzikinio skonio ir estetinių nuostatų formavimas. Nors meniškai brandžios N. Bogutaitės–Dėdinienės fortepijoninės

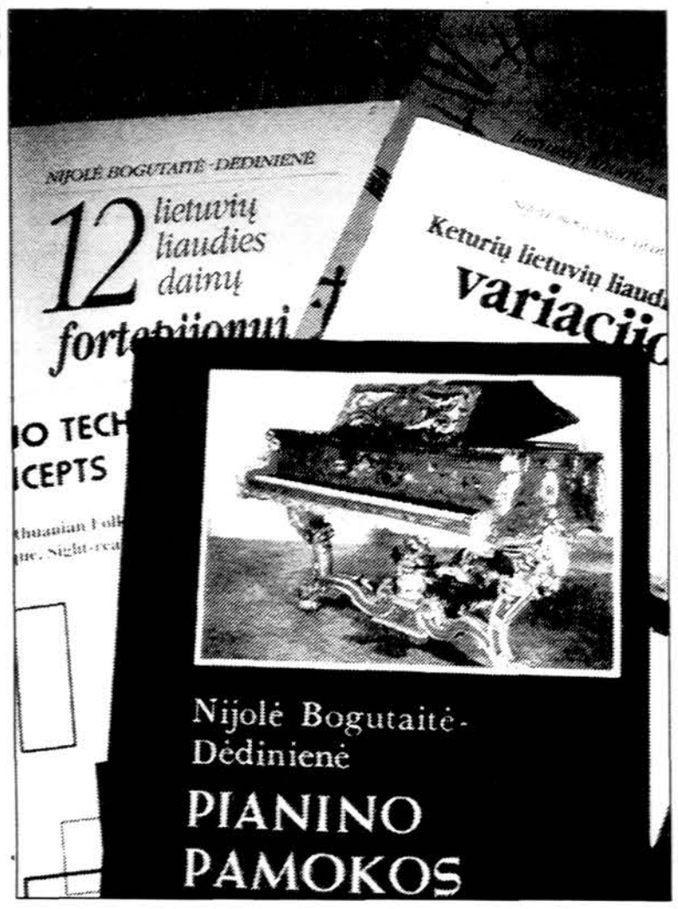

pjesės neretai praplečia instruktyvaus repertuaro rėmus, vis tik naujosios pjesės tai ir konkrečios atlikimo užduotys, kuriose jautriai derinamos dermės, polifonija, kuri turėtų skatinti jaunuosius pianistus siekti emocinės įtaigos, spalvų, įvairovės. Kitose rinkinių pjesėse įprasminami charakteringi štrichai, melodijos ir akompanimento dinaminis diferencijavimas, rankų savarankiškumo ugdymas, jų koordinacijos lavinimas. Dainingos, kantileną ugdančios pjesės, tyras ir natūralus jų emocionalumas, elegiškai nostalgiškos nuotaikos kartu vysto muzikinio mąstymo, frazių pojūčio, gražaus garso išgavimo savybes. Daugelį kūrinėlių galima patogiai transponuoti į kitas tonacijas. Tai padės lavinti pianistų klausą, o taip pat praplės muzikinių įspūdžių ratą.

Palydėdama į gyvenimą savo pirmąjį Lietuvoje pjesių rinkinį – *Šaltinėlį,* pratarmėje autorė rašė: „Man yra didelis džiaugsmas savo gimtajam kraštui grąžinti dainas, kurios perėjo per svetur gauto išsimokslinimo ir ilgos fortepijono pedagoginės patirties prizmę". Šie žodžiai puikiai apibūdina visų pedagogės darbų paskirtį.

Nijolės Bogutaitės, kanonės rūpestis lietuvių pianistine kultūra tuo neapsiriboja. Tamprus bendradarbiavimas su Lietuvių muzikos akademijos Pedagogikos katedra, motiniškas rūpestis jaunųjų pedagogų profesiniu ugdymu paskatino ją mecenatystei: jos finansinė parama leido Pedagogikos katedrai įsigyti vertingų užsienio leidinių. N. Bogutaitės–Dėdinienės dėka LMA studentai pianistai šiandien plačiai naudojasi naujausia metodine literatūra, turi galimybę gvildenti įvairius pianizmo istorijos ir metodikos klausimus.

2002 metais N. Bogutaitei–Dėdinienei suteiktas Lietuvos muzikos akademijos Pedagogikos katedros Garbės nario vardas.

Ramunė Kryžauskienė

„Mano pirmoji knyga"

Kiekvieno rašytojo pirmoji knyga – pažadas ateičiai. Ateitis virsta kūrybine dabartimi, o vėliau praeitimi, rašytojo kūrybos paveldu. Ko gero, niekas nepradėjo rašytojo kelio nuo antrosios knygos. Pradėjo. Tai Albinas Vaitkus – Marius Katiliškis. Nes pirmoji knyga, tas jo pažadas ateičiai – karo triukšme nebuvo išgirstas. Pasaulinis triukšmas baigėsi beveik prieš šešiasdešimt metų!.. Tiek pat laiko pirmosios knygos rankraštis Lietuvos archyvų tyloje kantriai laukė. Laukė leidėjo, skaitytojo, literatūros kritiko. O ypač laukė Cikagos lietuvių televizijos vedėjo Arvydo Reneckio ir to lemtingojo atsitiktinumo, kada šis užsuks į Lietuvos literatūros ir meno archyvą. Kada (lyg?) netyčia darbuotojos ištrauks plaušta aplankų...

Šiandien čia, Lietuvoje, sujudimas. Mariaus Katiliškio knyga *Seno kareivio sugrįžimas* jau išleista, jau skaitoma, jau vertinama. Ypač subruzdo Šiaurės Lietuva. Juk savas sugrįžo. Rugsėjo 19 dieną į Pasvalio M. Katiliškio viešąją biblioteką rinkosi miesto bei rajono mokiniai ir mokytojai, menininkai, mokslininkai. Jau kelinti metai čia vyksta M. Katiliškio skaitymai, kur vertinami moksleivių darbai, parašyti šio autoriaus kūrybos tematika, taip pat vyksta ir originaliosios kūrybos konkursas. Šiemetiniai laureatai – Daiva Sidaravičiūtė, Indrė Stirbytė, Valdas Pukevičius, Paulius Minkevičius. Šio rugsėjo renginį įprasmino ir naujai išleistoji knyga. Bibliotekos direktorė Danguolė Abazoriuvienė naujutėlį egzempliorių simboliškai padėjo į lentyną greta kitų M. Katiliškio knygų. Simbolikos būta ir daugiau. „Šiaurės Lietuvos" leidyklos vadovas Šiaulių universiteto doc. dr. Stasys Tumėnas padovanojo bibliotekai ir rankraščio kopiją. Ties Pasvaliu dingęs, archyvuose dulkėjęs ir net už Atlanto pabuvęs tekstas grįžo į pirmapradę erdvę. Anot leidėjo, rodos, sugrįžo pats M. Katiliškis, kadaise buvęs šios bibliotekos vedėjas.

Į auditoriją prabilo atidi šios rinkinio novelių skaitytoja Joniškėlio G. Petkevičaitės – Bitės vidurinės mokyklos mokytoja Laima Vaitkevičienė. Ji pastebėjusi, jog žodis „sugrįžimas" figūruoja nuo ankstyvų M. Katiliškio eilėraščių iki romanų. Kodėl šis žodis suskamba tada, kai dar tikrai niekur neišeita, kai dar nepajusta emigranto nostalgija? Prieita prie išvadų, jog išėjimas – jauno žmogaus dvasios protestas, savotiška maišto forma. Pranešėja sakė, jog ši knyga leido pamąstyti, kur link būtų krypusi jaunojo rašytojo kūryba, jei ne emigracija. Prieštaringi, protestuojantys personažai gal būtų atsiskleidę plačiau, skaudesniais konfliktais.

Jausmingai, improvizuodama, novelių ištraukas skaitė Šiaulių dramos teatro aktorė Olita Dautartaitė. Pasirinktieji fragmentai – veikėjų meilės jausmo proveržiai. Žiūrovai, ypač jaunieji, sukluso. Juk tai takelis į jų širdis.

Praeis dar savaitė, ir rugsėjo 26 d. vakarą į Šiaulių „Laiptų" galeriją rinksis miesto šviesuomenė. Knygos trauka. Jai neatsispyrusių – daug. Ir nors didžiojo meistro jau nėra, prabilo „pameistriai": redaktorė, dailininkė, leidėjas. Redaktorė Vidita Lisienė išsitarė, kad įdomesnės knygos jai netekę redaguoti. Visos novelės pagaulaus turinio, žodingos, barokiškai sodrios. Tas kelių dešimtmečių skolos jausmas ypač stiprino atsakomybę už kiekvieną žodį, kiekvieną skyrybos ženklą.

Dailininkė Jurgina Jankauskienė sakėsi siekusi, kad knyga būtų meniška, rimta, kaip ir dera klasiko kūriniui, ir drauge šiuolaikiškai moderni, atkreipianti dėmesį knygynų, bibliotekų lentynose, patraukli nūdienos skaitytojui.

„Rankraščiai nedega!" Garsiu posakiu kalbą pradėjo Šiaulių universiteto doc. dr. Vytautas Bikulčius. Prisiminta, kad kai kurios novelės skelbtos *Naujojoje Romuvoje.* Tačiau rinkinyje jų pozicija autoriaus gerai apgalvota, ir tarpusavio kontekste kiekviena iš jų suskamba visai kitaip, negu skaitytum atsitiktine tvarka. Įžvelgta, jog iš šios, pirmosios knygos, jau galima jausti ir novelių meistrą, ir būsimų romanų autorių. Kai kurios novelės nubrėžia kelią būsimiems romanams. „Skaitai – tarsi valgai juodos duonos riekę", – rašytojo kalbos grožį aukštino docentas.

Kalbiniu M. Katiliškio kūrinių sluoksniu domisi kalbininkai. Šiuo metu Šiaulių universitete rašomas *Joniškio šnektų žodynas.* Kaupiama vaizdingoji Joniškio apylinkių leksika. Pavyzdžiai renkami ne tik iš gyvosios kalbos. Tikri aruodai – šio krašto rašytojo kalba. Centro darbuotoja doktorantė Lina Kazlauskaitė pasidžiaugė tarmės atspindžiais kūriniuose, taip pat pastebėjo, kad kai kurie kalbiniai vienetai, pavyzdžiui, palyginimai, yra savotiškas kodas, padedantis suprasti veikėjų pasaulėvaizdį.

Tą vakarą M. Katiliškis žvelgė ne tik iš portreto. Kažkuo savas ir atpažįstamas rašytojo sūnėno Romano Kupšo žvilgsnis... Šis žmogus ir išlydėjęs dėdę į Vakarus, ir jį ten po daugelio metų aplankęs, artimai bendravęs. Pasak giminaičio, dėdė gyvenime kalbėjęs tokia pat vaizdžia kalba, kaip kad rašė – jokio dirbtinio žodingumo. Teko jiedviem prisiminti ir pražuvusią knygą. Kai rašytojas sužinojo, jog sesuo išsigando bolševikų ir namuose buvusius rankraščius sudegino, apsiverkė: „Tai buvo pirmoji ir mano pati brangiausia knyga!..."

Brangi ji ir mums, šiauriečiams. Leidėjui Stasiui Tumėnui teko pakovoti, kad būtų leidžiama ne sostinėje ar užjūriuose, o paribyje, „...Šiaurės Lietuvos" leidykloje. Juk į pasaulį Marius Katiliškis išėjo iš čia, lai ir jo knygos pasklinda iš šio kultūros židinio.

Rasa Dumčiūtė

Nardant atminties metaforose

Mėgstu poezijos rinkinius su eilėraščiais įvairiomis temomis labiau už vienodą ciklinį kurio nors dalyko ar idėjos gvildenimą vienoje knygoje. Žinoma, būna išimčių.

Iš tokių įvairia forma, turinio kaita ir gaiviu vaizdingumu persmelktų rinkinių yra Lauryno Katkaus *Nardymo pamokos*, neseniai per draugišką malonę gautą iš Lietuvos. Motyvų su vandeniu nėra daug. Bet įtaigios metaforikos, srūvančios iš gyvenimo patirties, randu apsčiai. Viešpatauja pasakojimas: vaikystė, aplinka, žmonės, kelionių miestai, erotika, sapnai, meditacijos... Randu ir man artimą upę erotiškame eilėraštyje be pavadinimo. Pacituosiu pradžią:

Sėdėjau prie patvinusios Neries,
kvepėjo duona krepšyje ir žolės,
ilgai galvojau
apie kiaušinį, gulintį sausam lizde,
apie jos kūną, kūno kūniškumą.

Ir toliau pasakodamas, poetas išlieka originalus įvaizdžiais: „nendrių tankmėje prabudo / peržiemojęs geismas"; „debesų ąsočiai, / jų alumi apsvaigę maumedžiai ir pušys; / vos sujuda tavųjų klubų grožis, / dalijasi perpus gamta, idant netrukus susijungtų". Panašiai kaip Goethe, jis trokšta, kad visa tai nepasibaigtų: „Sustok. Palauk. Te nesikeičia / vaizdas, te klimatas nešyla". Regis, čia taip viskas realu, bet drauge ir siurrealistiškai mįslinga, kad ir paskutinė eilutė: „auka, valdovas, seismografas". Ateityje daug kas suks galvą, ką reiškia tie trys žodžiai. Sapne viskas įmanoma.

Iš tiesų iliustracijai ketinau panaudoti ne šį eilėraštį. Jau anksčiau *Poezijos pavasario*, 2000 antologijoje buvau perskaitęs Katkaus kūrinį, prasidedantį eilutėmis: „Prie paminklo karališkai porai Lenkuose / sėdėjome apsvaigę nuo didelio miesto". Mane tada paveikė toji svaiginanti poetinio pasakojimo galia, kai patirtis, jausena, susimąstymas, susivienija į darnų ansamblį.

Anas eilėraštis yra ir šioje knygoje. Po įžanginių eilučių poetas, nelyginant atidus prozininkas, aprašo pavargėlį, celofano maišelyje nešiojantį mantą, paskui tris senutes, kurios „susikibusios už parankių" ...„tipeno, / pasidažiusios su skrybėlaitėmis". Eilė detalių. Truputį filosofijos apie tas moteris – jos „šlamėdamos lapais, tolsta į tikslą". „Pauzė". Ir pabaigoje kreipimasis į draugą, su kuriuo ten sėdėta: „Tavo balsas toks ramus, toks pažįstamas: / jei viskas bus gerai, jei negriūsiu". Ir vizija į tolimą ateitį, kai anūkams bus pasakojama apie istoriją parke, „kuriame ant suoliuko sėdėjom ir matėm, / kaip pro šalį praeina senatvė".

Nežinau kodėl, bet šis eilėraštis savo erdviu glėbiu, žmogiška šiluma priminė kadaise skaitytą ir labai pamėgtą rusų poeto Vladislavo Chodasevičiaus (tarp kitko, vertinamo mūsų vaizdingojo Tomo Venclovos) verlibrą „Beždžionė", irgi gyvenimo stebėjimu pagrįstą šedevrą. Jei Katkaus eilėraštyje dvelkia palankumas žmonėms, tai V. Chodasevičiaus verlibre trykšta užuojauta vasaros kaitroje trokštančiam gyvuliui. Jokio sentimentalumo, vien meniška tiesa, kuri visad apšviečia gyvenimą.

Laurynas Katkus (g. 1972 m. Vilniuje), 1996 metais debiutavo su rinkiniu *Balsai, rašteliai.* Puikus vertėjas – toks įspūdis kilo, skaitant *Literatūroje ir mene* jo išverstą žymaus Amerikos poeto John Ashbery ilgoką, tirštu vaizdynu eilėraštį „Eksplotavimo instrukcijos". Manyčiau, kad New York poetinės mokyklos, kuriai priklauso Ashbery, tikroviškumas yra artimas ir Katkui, žinoma, vilgomas lietuviams įprasto elegiškumo: juk mūsų istorinė patirtis kitokia nei niujorkiečių. Jam artima ir vokiečių XX a. pradžios dramatinio ekspresionizmo dainiaus Gottfriedo Benn poezija (ja žavėjosi ir Bernardas Brazdžionis).

Nardymo pamokas išleido nelabai žinoma leidykla „Strofa" 2003 metais. Parėmė Lietuvos kultūros ministerija. Viršelio dailininkas Arūnas Gelūnas. Žodžiu, prakilni visa ko santalka. Kadangi žmoniją jungia kvėpuojamas oras, tad ir paskutinis eilėraštis vadinasi „Oras". Kvaišinamas deguonio, poetas guodžiasi – „Lyg nervas rangausi / per mylimą miestą" ir liūdnai kreipiasi į savo mūzą: „Sese poezija, kas galėjo žinoti. / kad laikas taip daužysis į langus / kad oras" Jokio taško. Telieka tik įminti.

Pranas Visvydas

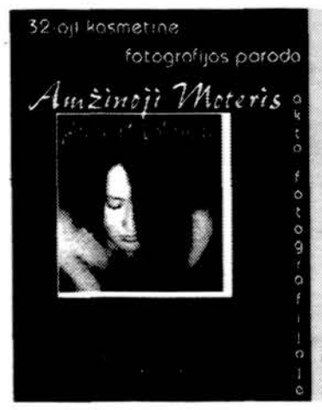

ČIURLIONIO GALERIJA
5620 S. Claremont Ave.
Chicago, IL 60636

PARODOS ATIDARYMAS
2003 m. spalio 24 d.,
7:30 v.v.

Nuotrauka: Jurga Jackevičiūtė
Dizainas: Artūras Judys